

תוכן עניינים

2.....	מבוא.....
4.....	פרק ראשון: זכות חופש הביטוי בראיה בינלאומית .....
7.....	פרק שני: מגבלות על חופש הביטוי.....
10.....	פרק שלישי: חופש ביטוי בהקשר דתי תרבותי – בחינת מקרי מבחן.....
10.....	המקרה של הקריקטורה הדנית (2005).....
13.....	המקרה של שארלי הבדו .....
15.....	פרק רביעי: הקו המפריד בין חופש הביטוי לחופש הפולחן והשוואה בין מקרי המבחן .....
18.....	סיכום .....
19.....	ביבליוגרפיה .....
21.....	נספחים .....

מבוא

לאורך השנים זכות חופש הביטוי עוגנה הן במסגרת מדינות – בעיקר מערביות והן במסגרת מוסדות מודרניים יותר כדוגמת האו"ם והאיחוד האירופאי. במסגרת הצהרה זכויות האדם של האו"ם משנת 1948, תחת סעיף 19 נקבע כי "כל אדם לזכאי לחירות הדעת והביטוי, זכות זו כוללת חופש להחזיק בדעות ללא הפרעה, ולבקש, לקבל ולמסור מידע ורעיונות בכל אמצעי וללא סייגי גבולות" (U.N. 1948). תשתית זו היוותה את מערכת חוקי זכויות האדם של האיחוד האירופאי גם כן, שקבעו כי לא רק שלאדם ישנה זכות לחופש ביטוי, אלא זכות זו קיימת גם כאשר הרעיונות שמתגבשים בעקבות חופש הביטוי עלולים להוות הלם, להעליב ולפגוע בקהלים אחרים (The Council of the European Union, 2014: 4).

פרסום קריקטורות נחשבות לזכות חופש הביטוי גם כאשר קריקטורות לגלו באופן עקבי על יהירותם של מנהיגים – בין אם פוליטיים, מכובדי דת, או אנשי עסקים (Auvillain, 2016: 93). פרסומי קריקטורות הובילו לא פעם לזעם המוני ואף למקרי אלימות שהסתיימו בטרגדיות. כך למשל עיתון דני מקומי פרסם בשנת 2005 קריקטורה של הנביא מוחמד כאשר על ראשו זה חבש פצצה, ואילו הירחון הצרפתי הסטירי שארלי הבדו, פרסם קריקטורות למכביר הלועגות על הדת המוסלמית, כמו כן גם על הדת היהודית והנוצרית. בעקבות פרסומי הקריקטורות, הצטבר זעם רב בעולם המוסלמי כאשר פרסום הקריקטורה בעיתון הדני הובילה להפגנות חובקות עולם מצד מוסלמים רבים והן להרוגים בהפגנות, ואילו הקריקטורות התכופות מצד הירחון שארלי הבדו הובילה להתקפת טרור על משרדי הירחון בשנת 2014, וזאת על בסיס הטענה כי הקריקטורות פגעו ולעגו ברגשותיהם ובאמונתם של מוסלמים רבים (Veninga, 2016: 26-27).

אחת הטענות השגורות באירועים המדוברים היא כי הקריקטורות על פניו ניסו בכוח ליצור פרובוקציה בקרב האוכלוסייה המוסלמית בעולם, מתוך הבנה כי פרסום הקריקטורות עשוי להוביל להפגנות, אלימות ולמאבק בין הזכות לחופש הביטוי, לבין תחושת ההשפלה והעלבון שהקהילה המוסלמית חוותה תחת הגדרות חופש הביטוי (Wessler, Rinke, & Löb, 2016: 320-321).

בחינה מעמיקה יותר בהצהרת זכויות האדם של האו"ם מגלה כי חופש הביטוי איננו בהכרח חלוט וישנן הגבלות וחובות כלפי הכלל כאשר כיבוד זכויות האדם חייב להתבצע במקביל לכיבוד זכויות של אחרים, ועל פניו כאשר אדם פוגע באמונתו של אדם אחר הדבר עשוי להוות הגבלה על חופש הביטוי הכולל בתוכו חופש ביטוי דתי. הפילוסוף ג'ון סטיואר מיל ציין כי חופש הביטוי צריך להיות מוגבל אם הוא עתיד לפגוע באדם אחר; ואילו שופט בית המשפט העליון בארה"ב – אוליבר הולמס קבע בשנת 1919 כי חופש הביטוי איננו מקנה לפרט את הזכות לצעוק "שריפה" בתיאטרון, עקב הפאניקה והסכנה שביטוי זה עלול להוביל. כלומר, המקרים האמורים מציגים כי חופש הביטוי חייב להיות מוגבל במידה והוא עתיד להביא לסכנה ציבורית ויש להשתמש בזכות זו בתבונה ובאחריות אישית ולטובת הכלל (Sturges, 2006: 184).

ייתר על כן עולה הטענה כי לאדם ולחברה ישנה "הזכות לא להיעלב" על ידי כך שנוצר איזון בתפיסת הזכויות, למשל בין זכות חופש הביטוי לבין זכות לכבוד הדדי. פגיעה והעלבת אדם – קל וחומר בהקשר דתי, לא רק שעשויה להוביל לאלימות במקרים שונים אלא הדבר עשוי לפתח אפליה שמובילה לקיפוח של קבוצה כזו או אחרת, ועל כן קיימת החובה המוסרית לא להעליב ולפגוע ברגשותיהם של אחרים (Letsas, 2009: 20). הסברה היא כי לקריקטוריסטים והן לעיתונאים, ישנה

פרק ראשון: זכות חופש הביטוי בראיה בינלאומית

מטרת הפרק היא לבחון את יסודות חופש הביטוי, מאפייניו, התפתחותו, וכיצד הוא בא לידי ביטוי במדינות מערביות – בדגש על אמנות האו"ם וחוקי האיחוד האירופאי. הפרק יסקור את שורשי חופש הביטוי וכיצד זה התפתח בעידן העכשווי במסגרת אמנות וחוקים בינלאומיים. פילוסופים שונים כדוגמת ג'ון לוק מהמאה ה-17, וג'ון סטיוארט מיל מהמאה ה-19, הגדירו את חופש הביטוי כחלק מסט ערכי החירות המותנה לאדם במסגרת מערכת היחסים בין השלטון לאזרח ובין הפיקוח של המדינה על אזרחיה לבין חירות הפרט. הפילוסופים האמורים גורסים כי לאדם ישנה זכות לחירות מולדת וטבעית אשר במסגרתה הפרט יכול לממש חריות מגוונות הכוללות בין היתר חופש העיסוק, חופש הפולחן וחופש הביטוי. ג'ון סטיוארט מיל גורס כי החירות והערכים יכולים להתקיים רק כאשר מתקיימים שני עקרונות – מדינה דמוקרטית – שבה לכל אדם יש זכות שווה במסגרת החוק, וחברה ליברלית התומכת בערכי החירות הטבעית. על הממשלות והיחידים אסור לפגוע בזכויות מולדות אלה הניתנות לאדם מלידה אך כן ניתן להגבילם ברמה מסוימת במידה והפרט עשוי לפגוע בעצמו או אחרים (קרן, 2001).

חרף הרעיון כי חירות הפרט הינה מולדת, ההיסטוריה האנושית מלמדת כי חירות זו הופקעה מידיהם של אזרחים על ידי ממשלות, וזה בתורו הוביל להפרה ודיכוי מוחלט של זכויות אלה, כאשר הדוגמה המובהקת לכך התרחשה במלחמת העולם השנייה. מלחמה זו הובילה להקמת ארגון האומות המאוחדות (האו"ם) בשנת 1945 שמהותו הייתה לקדם את עקרונות הדמוקרטיה וזכויות האדם, כאשר אחת ממשימותיו הראשונות והחשובות הייתה ליצור אמנה המאגדת בתוכה את זכויות האדם. ואכן בשנת 1948 האו"ם הציג את ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות אדם המפרטת את זכויותיו הטבעיות והמולדות של כל אדם באשר הוא. הצהרה זו כוללת בין היתר את הזכות לחיים, שוויון, חירות וכמובן הזכות לחופש הביטוי. תחת סעיף 19 של הצהרה זו, ניתן להבחין בזכות המולדת לחופש הביטוי, הקובעת כי: " כל אדם זכאי לחירות הדעה והביטוי, זכות זו כוללת חופש להחזיק בדעות ללא כל הפרעה, ולבקש, לקבל ולמסור מידע ורעיונות בכל אמצעי וללא סייגי גבולות (U.N. 1948).

מכיוון שהצהרת זכויות האדם נתפסה כחיונית אך כללית ואיננה מפורטת ובכך עשויה שלא להתאים למורכבות החברה המודרנית, האו"ם החל לבסס אמנות נוספות המבוססות על ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות אדם ומפרטות באופן נרחב יותר את הזכויות והמגבלות. כך למשל אמנה נוספות שעוצבה על ידי האו"ם הינה האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית (1965). במסגרת אמנה זו תחת סעיף 5, המפרט כיצד יש לקדם את ביעור האפליה הגזעית, זאת שוב מזכירה את החובה והצורך לאפשר את חופש הביטוי וההבעה (U.N. 1965). למעט שתי אמנות אלה, זכות חופש הביטוי וההבעה מעוגנת בעוד שבע אמנות או"ם נוספות, הכוללות בין היתר את האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (1966); האמנה בדבר ביעור כל צורות האפליה נגד נשים (1979); ואף אמנת נציגי העובדים (1971) (U.N. 2016).

מוסדות ומדינות המבקשים לקדם את עקרונות הדמוקרטיה לא רק שמחויבים לעמוד באמנות האו"ם אלא לעיתים קרובות מדינות ומוסדות מבקשים אף לשכלל ולהרחיב את אמנות האו"ם. למשל האיחוד האירופאי הרחיב ופירט במידה נרחבת את זכות חופש הביטוי במסגרת ההנחיות לזכויות האדם של האיחוד האירופי על חופש הביטוי מקוון או לא מקוון, כאשר זה ציין כי זכות לא רק שהינה מולדת, חלוטה ובלתי ניתנת להגבלה, אלא ניתן לממש זכות זו בכל צורה של